



## КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ МУЗИКИ

### СИЛАБУС

з дисципліни «Історія світової музичної культури»

<b>Освітній рівень</b>	Перший (бакалаврський) рівень	<b>Курс</b>	III, IV
<b>Ступінь освіти</b>	Бакалавр	<b>Семестр</b>	5-8
<b>Галузь знань</b>	02 Культура і мистецтво	<b>ECTS</b>	8
<b>Спеціальність</b>	025 Музичне мистецтво	<b>Аудиторних годин</b>	128
<b>Освітньо-професійна програма</b>	Сольне інструментальне та вокальне виконавство	<b>Лекції</b>	64
		<b>Семінари</b>	64
		<b>Практичні</b>	
		<b>Індивідуальні</b>	
		<b>Самостійна робота</b>	112
<b>Статус</b>	Обов'язкова	<b>Семестровий контроль</b>	Заліки 5– 8

### Інформація про викладачів

<b>ПІБ, посада</b>	<b>Жданько Андрій Миколайович</b> , кандидат мистецтвознавства, доцент, професор кафедри історії української та зарубіжної музики
<b>Профіль викладача</b>	<a href="https://orcid.org/0000-0001-5551-6942">https://orcid.org/0000-0001-5551-6942</a> <a href="https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&amp;user=-qZEjloAAAAJ">https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&amp;user=-qZEjloAAAAJ</a>
<b>e-mail</b>	alconostart@gmail.com
<b>ПІБ, посада</b>	<b>Анфілова Світлана Геннадіївна</b> , кандидат мистецтвознавства, доцент
<b>Профіль викладача</b>	<a href="https://scholar.google.com/citations?user=b8L131UAAAAJ&amp;hl=ru">https://scholar.google.com/citations?user=b8L131UAAAAJ&amp;hl=ru</a> ORCID 0000-0001-6910-8034
<b>e-mail</b>	2020anfilova@gmail.com

### Анотація навчальної дисципліни

Силабус навчальної дисципліни «Історії світової музичної культури» складено відповідно до освітньо-професійних програм «Оркестрова майстерність», «Хорове та оперно-симфонічне диригування», «Сольне інструментальне та вокальне виконавство» підготовки бакалавра та навчального плану, згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання. Силабус визначає обсяг знань здобувачів освіти відповідно до вимог освітньо-професійної програми, алгоритму вивчення дисципліни «Історія світової музичної культури»; необхідне методичне забезпечення; складові та технологію оцінювання програмних результатів навчання здобувачів освіти.

**Метою** вивчення навчальної дисципліни є цілеспрямоване та послідовне формування й розвиток у здобувачів вищої освіти комплексу професійних знань і практичних навичок, які зумовлюють необхідні умови щодо усвідомлення художньо-історичних закономірностей еволюції світової музичної культури, формування історичного мислення на основі оволодіння знаннями та уявленнями щодо проблемно-методологічних аспектів історії музичного мистецтва, з одного боку, й засвоєння великої кількості емпіричних, аналітичних, культурологічних та ін.. фактів і спостережень, що сприяють виникненню необхідного музичного кругозору, з іншого. Дослідити і реконструювати культурно-історичний процес, з висвітленням елементів теорії культури – проблем етносу, мови, інтерпретації понять і термінів процесу еволюції наукової і художньої культури Європи.

**Ідея** курсу полягає в набутті знань музики, створеної в музичних культурах європейської та славянської традицій на протязі довгого часу, як культурної цінності, що має неминущий характер, та уявлень про неї, які склалися у науковій літературі.

Таким чином, основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

- формування цілісного уявлення про музичну культуру Європи;
- усвідомлення світового музичного мистецтва як феномену національної та світової художньої культури;
- розкриття жанрово-стильових засад світової музики, властивих певним культурно-історичним періодам;
- створення теоретичного підґрунтя щодо розуміння художньо-історичних закономірностей розвитку світового музичного професіоналізму;
- розкриття сутності музично-історичного руху в Європі від найдавніших часів до початку ХХ століття.
- визначення національної специфіки образно-художнього відображення картини світу в світовій музиці;

- виявлення семантичних зв'язків українського музичного мистецтва зі світовими та національними соціокультурними процесами;
- вивчення художньої спадщини провідних композиторів світової музичної культури в історико-стильовому контексті;
- засвоєння музичної термінології;
- оволодіння технологією аналітичного узагальнення структурних та художніх закономірностей творів світових композиторів;
- визначення провідних тенденцій розвитку музичної культури в історичній ретроспективі та на сучасному етапі;
- висвітлення інноваційних мистецьких напрямів, притаманних сучасній світовій музиці; усвідомлення місця світової музики в мозаїці сучасних світових музично-історичних процесів.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми бакалаври повинні **знати:**

- усвідомлювати специфіку світового музичного мистецтва в європейському та світовому художньому просторі;
- усвідомлювати сутність процесів історико-культурно розвитку світового музичного мистецтва;
- отримати систему знань та необхідних практичних навичок музикознавчого аналізу творів європейських композиторів;
- ознайомитися з спадщиною провідних світових композиторів, які репрезентують різні історико-стильові періоди художнього буття музичного мистецтва;
- основні етапи формування художніх стилів та напрямків у світовій культурі. притаманні стильові ознаки тієї чи іншої музичної епохи або творчого угруповання,
- усвідомити еволюційний характер розвитку музичної культури позаєвропейських регіонів, важливе значення народної музичної творчості, яка є фундаментом професійного музичного мистецтва.
- добре орієнтуватися в ідейних, філософських, суспільних та естетичних передумовах розвитку музичної культури.
- орієнтуватися в послідовній історичній появі музичних жанрів та форм у процесі їх взаємодії.
- обумовлені навчальною програмою музичні твори означеного часу;
- наукову літературу, де розглядаються питання історії музики та загальні проблеми музичного мистецтва, історизму, теорії музичних стилів та жанрів, а також загальні явища художньої культури, на тлі та у взаємодії з якими розгорталось музичне мистецтво;
- спеціальну термінологію;
- нотний матеріал відповідно до навчальної програми;

**Уміти:**

- орієнтуватися у процесах, що відбувались у музичній культурі відповідного періоду та регіону;

- атрибутувати на слух та за допомогою нотних текстів стильову, жанрову, персонально-авторську приналежність твору, що звучить;
- користуватись науковою та довідково-енциклопедичною літературою;
- реферувати наукову літературу;
- осмислювати наукову концепцію, приналежну тому чи іншому дослідникові;
- зіставляти різні точки зору на певну проблему та критично відноситися до одержаних наукових результатів;
- приймати активну участь у обговоренні проблем щодо запропонованих проблемних тем протягом семінарських занять;
- складати доклад на задану керівником курсу тему;
- використовувати набуті навички та вміння у подальшій професійній діяльності, формуванні власної культури.

***Мати навички:***

- історичного підходу до музично-історичних явищ;
- аналізувати музичні твори з точки зору музично-історичного процесу;
- осмисленого охоплення музичного твору за утримання його у довготерміновій пам'яті;
- оперування спеціальною термінологією;
- роботи з науковою літературою;
- володіння методикою складання доповідей та рефератів;

Згідно з вимогами освітньої програми навчальна дисципліна спрямована на формування **загальних компетентностей**:

**ЗК2.** Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

**ЗК3.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

**ЗК4.** Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

**ЗК5.** Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

**ЗК7.** Здатність бути критичним і самокритичним.

**ЗК8.** Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

**ЗК9.** Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

**ЗК11.** Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

**ЗК12.** Здатність працювати автономно.

**ЗК14.** Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

**ЗК17.** Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

**спеціальних (фахових):**

**СК3.** Здатність усвідомлювати художньо-естетичну природу музичного мистецтва.

**СК4.** Здатність усвідомлювати взаємозв'язки та взаємозалежності між теорією та практикою музичного мистецтва.

**СК5.** Здатність використовувати знання про основні закономірності й сучасні досягнення у теорії, історії та методології музичного мистецтва.

**СК6.** Здатність використовувати професійні знання та навички в процесі творчої діяльності.

**СК7.** Здатність володіти науково-аналітичним апаратом та використовувати професійні знання у практичній діяльності.

**СК9.** Здатність розуміти основні шляхи інтерпретації художнього образу.

**СК10.** Здатність застосовувати базові знання провідних музично-теоретичних систем та концепцій.

**СК11.** Здатність оперувати професійною термінологією.

**СК12.** Здатність збирати, аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її в процесі практичної діяльності.

**СК13.** Здатність використовувати широкий спектр міждисциплінарних зв'язків.

### **Програмні результати навчання.**

У результаті навчання здобувач освіти повинен:

**ПРН4.** Аналізувати музичні твори з виокремленням їх належності до певної доби, стилю, жанру, особливостей драматургії, форми та художнього змісту.

**ПРН6.** Демонструвати спроможність до самостійного дослідження наукової проблеми в галузі музичного мистецтва та написання роботи відповідно до вимог, готовність дискутувати і аргументувати власну позицію.

**ПРН7.** Володіти методами опрацювання музикознавчої літератури, узагальнення та аналізу музичного матеріалу, принципами формування наукової теми та розуміння подальших перспектив розвитку даної проблематики в різних дослідницьких жанрах.

**ПРН12.** Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.

**ПРН15.** Демонструвати музично-теоретичні, культурно-історичні знання з музичного мистецтва.

**ПРН17.** Демонструвати аргументовані знання з особливостей музичних стилів різних епох.

### **Перелік тем**

III курс (5 семестр)

**Змістовий модуль 1. Музична культура давніх цивілізацій.**

**Тема 1.** Музичне мистецтво давніх цивілізацій. Індія, Китай, Єгипет.

**Тема 2.** Музична культура античності. Музика та античний театр.

## **Змістовий модуль 2. Музичне мистецтво середньовіччя.**

**Тема 3.** Музичне мистецтво середньовіччя.

## **Змістовий модуль 3. Музичне мистецтво Відродження**

**Тема 4.** Музичне мистецтво Відродження та його характерні стилістичні риси.

**Тема 5.** Поліфонічне мислення Відродження. Нідерландська школа суворого поліфонічного письма. Меса.

**Тема 6.** Цивільне музичне мистецтво Відродження. Мадригал.

## **Змістовий модуль 4. Музичне мистецтво XVII – першої половини XVIII ст.**

**Тема 7.** Діалектичний розвиток стилістичних формацій барокко та класицизму і його прояв у західно європейському музичному мистецтві.

**Тема 8.** Становлення жанру опери. Провідні оперні школи в Італії.

**Тема 9.** Музичний театр Франції. Лірична трагедія.

**Тема 10.** Розвиток інструментальної музики XVII – першої половини XVIII ст. Музика для струнних в Італії.

**Тема 11.** Розвиток органного мистецтва в XVII – XVIII ст.

**Тема 12.** Розвиток клавірного мистецтва. Школи французьких клавесиністів та англійських верджиналістів.

**Тема 13.** Прояви барокко та класицизму в творчості Г.Ф. Генделя та Й.С. Баха.

III курс (6 семестр)

## **Змістовий модуль 5. Музична культура класицизму**

**Тема 1.** Стилiстичнi риси музичного класицизму. Віденська музична класична школа.

**Тема 2.** “Чутливий стиль”. Мангеймська школа.

**Тема 3.** Оперна реформа К. В. Глюка

**Тема 4.** Оперна творчість В.А. Моцарта.

**Тема 5.** Еволюція жанру симфонії в творчості Й. Гайдна, В.А. Моцарта, Л. Бетховена.

## **Змістовий модуль 6. Музичний романтизм як феномен європейської культури.**

**Тема 1.** Романтизм у історичному просторі музичного мистецтва. Історична типологія музичного романтизму. Стилiсова та жанрова системи музичного романтизму.

**Тема 2.** Німецька романтична опера. Оперний театр К. М. Вебера.

**Тема 3.** Романтична симфонія. Пісенний симфонізм Стилiстичнi ознаки творчості Ф. Шуберта.

## **Змістовий модуль 7. Музичний романтизм у порі розквіту (1830-1850 рр.).**

**Тема 4.** «Відкриття» програмного симфонізму. Симфонії Г. Берліоза та Ф. Мендельсона. Г. Берліоз - засновник французької романтичної симфонії.

**Тема 5.** Нові тенденції розвитку музичного романтизму у 1840 рр. Узагальнення досягнень романтичної симфонії в творах Р. Шумана.

**Тема 6.** Основні етапи еволюції італійської опери в XIX столітті Творчість Дж. Россіні та перспективи оперної еволюції. В. Белліні та Г. Доницетті.

**Тема 7.** Інструментальна мініатюра у творчості композиторів-романтиків. Цикли фортепіанних мініатюр Р. Шумана, Ф. Шопена, Ф. Ліста.

**Тема 8.** Сольний концерт першої половини XIX ст.. Виникнення двох типів концерту: віртуозного та симфонізованого. Розмаїття композиційних рішень.

**Тема 9.** Жанр симфонічної поеми у творчості композиторів-романтиків. Концертна увертюра. Серенада. Симфонічні жанри в творчості Ф. Ліста.

IV курс (7 семестр)

**Змістовий модуль 1. Музична культура зарубіжних країн у другій половині XIX століття.**

**Тема 1.** Панорама художніх подій другої половини XIX століття та логіка музично-історичного процесу.

**Тема 2.** Основні тенденції розвитку французької опери XIX століття

**Тема 3.** Р. Вагнер та музична культура XIX ст. Музичний театр Р. Вагнера.

**Тема 4.** Оперна драматургія Дж. Верді. Пізні опери на шекспірівські сюжети.

**Тема 5.** Італійський оперний «веризм» та творчість Дж. Пуччіні. Паростки відродження національної оперної традиції.

**Тема 4.** Музично-стильові концепції Й. Брамса та А. Брукнера.

**Змістовий модуль 2. Кінець XIX - перші десятиріччя XX століття як перехідний період в історії музичного мистецтва.**

**Тема 1.** Сутність перехідного періоду в контексті класико-романтичної епохи та художньої культури новітнього часу.

**Тема 2.** Формування словацької та чеської оперних та симфонічних шкіл в творчості Б. Сметани й А. Дворжака.

**Тема 3.** Розквіт французької музики. Композиторські школи. Французьке національне «оновлення» та симфонічні твори К. Сен-Санса і С. Франка.

**Тема 4.** Музичний імпресіонізм. Ідейно-філософська концепція та стилістичні ознаки Стильові риси творчості К. Дебюссі та М. Равеля.

**Тема 5.** Символістський оперний театр. «Пелеас і Мелізанда» К. Дебюссі., «Саломея» і «Електра» Р. Штрауса.

**Тема 6.** Формування національних симфонічних шкіл слов'янських країн, Фінляндії та Норвегії. Національні музичні культури: іспанська, англійська, американська. Творчість Е. Гріга, М. де Фалья, Я. Себеліуса, Ч. Айвза.

**Тема 7.** Австрійська культура перехідного періоду. Симфонія та симфонічна поема в творчості Г. Малера та Р. Штрауса.

IV курс (8 семестр)

**Змістовий модуль 3.** Загальна проблематика музично-історичного процесу у XX ст.

**Тема 1.** Музична хронологія XX сторіччя

**Змістовий модуль 4.** Музично-історичний процес між двома світовими війнами.

**Тема 2.** Французька музична культура.

**Тема 3.** Творчість І. Стравінського у контексті впливу на європейське

мистецтво ХХ століття.

**Тема 4.** Музична культура Австрії. Нововіденська школа. Провідні художні напрямки та течії.

**Тема 5.** Музична культура Німеччини. Провідні напрямки та течії.

**Змістовий модуль 5.** Музична культура окремих європейських країн.

**Тема 6.** Музика Італії. Особливості розвитку в першій та другій половині ХХ ст..

**Тема 7.** Іспанська музична культура. Представники руху музичного Відродження.

**Тема 8.** Музична культура Англії. Тенденції розвитку, провідні жанри. Персоналії.

**Тема 9.** Польська композиторська школа ХХ століття. К. Шимановський. К. Пендерецький та В. Лютославський.

**Тема 10.** Угорська музика ХХ століття. Б. Барток, Д. Лігеті.

**Змістовий модуль 6.** Музика США та країн Латинської Америки.

**Тема 11.** Авангардні творчі пошуки композиторів США.

**Тема 12.** Музика Латинської Америки як складова світового процесу. А. Хінастера, Е. Віла-Лобос.

### **Форми та технології навчання.**

У процесі вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти відвідують аудиторні заняття (лекції та семінарські заняття). У процесі самостійної роботи здобувачі поглиблено вивчають матеріал навчальної дисципліни, виконують запропоновані завдання, опрацьовують відеозаписи майстер-класів та семінарів провідних педагогів в галузі музичного мистецтва, готують презентації, реферати, письмові коментарі до музичних творів.

### **Навчальні ресурси.**

Для забезпечення освітнього процесу використовується нотний фонд бібліотеки ХНУМ імені І.П. Котляревського, аудіо та відео записи, методична література. Навчання проводиться в аудиторіях ХНУМ імені І. П. Котляревського та за допомогою платформ Zoom, Google-meet, Viber, YouTube та ін. Додатково використовується навчальна платформа, призначена для створення персоналізованих навчальних середовищ – Moodle. Платформа використовується на основі ліцензії GNU General Public License.

### **Система оцінювання**

#### **Шкала оцінювання: національна та ECTS**

Кількість балів	Національна шкала	ECTS шкала
90–100	Відмінно	A
82–89	Добре	B
75–81	Добре	C
64–74	Задовільно	D
60–63	Задовільно	E



35–59	Незадовільно	FX
1–34	Незадовільно	F

### **Критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти.**

**90–100 – А – відмінно** – самостійне, творче, ініціативне застосування знань та умінь у змінених ситуаціях, логічність, усвідомленість, переконливість викладу; вільне володіння спеціальною літературою, музичною термінологією; високий рівень культури мови;

**82–89 – В – добре; 75–81 – С – добре:** володіння навчальним матеріалом курсу; самостійне застосування знань та умінь при вирішенні завдань, уміння зіставляти та узагальнювати, робити власні висновки; в цілому послідовне та логічне відтворення матеріалу, але виконання завдання у недостатньому обсязі; володіння музичною термінологією; досить розвинена мова;

**64–74 – D – задовільно; 60–63 – E– задовільно:** поверхова орієнтація в основних розділах курсу; неповні відповіді на запитання, недостатня усвідомленість і переконливість обґрунтування; порушення послідовності викладу, наявність орфографічних, фактологічних помилок; помилки у використанні музичної термінології; бідна, одноманітна мова;

**35–59–FX– незадовільно** (з можливістю повторного складання); **0–34–F– незадовільно** (з обов'язковим повторним вивченням дисципліни): виявлення поганої інформованості з питань курсу, переважання помилкових відповідей або відсутність відповідей на окремі запитання; необґрунтованість та неусвідомленість суджень, механічне, із значними помилками використання знань; фрагментарне відтворення матеріалу, невміння логічно викласти та довести свою думку, вірно користуючись музичною термінологією; бідна мова.

Види контролю: поточний, підсумковий.

Форми контролю: усне та письмове опитування, тести, залік.

### **Інклюзивне навчання**

Навчальна дисципліна може викладатися для більшості студентів з особливими освітніми потребами.

### **Неформальна освіта.**

У межах вивчення навчальної дисципліни передбачається участь студентів у міжнародних та вітчизняних наукових конференціях, конкурсах творчих робіт, круглих столах, мистецьких конкурсах та фестивалях, відвідування культурно-мистецьких заходів тощо.

### **Політика курсу**

Робота в курсі має відповідати вимогам «Положення ХНУМ імені І. П. Котляревського про академічну доброчесність» <http://num.kharkiv.ua/share/docs/normat1%8C.pdf> та «Кодексу академічної доброчесності ХНУМ імені І. П. Котляревського» <http://num.kharkiv.ua/share/docs/normat/ %96.pdf> )

### Рекомендована література:

#### **III курс (5 – 6 семестри)**

1. Дідич Г.С. Історія західноєвропейської музики. Ч.І. Кіровоград, 2005. 226 с.
2. Зінькевич О. Від «історії-розповіді» до «історії-проблеми» // Матеріали міжнародної наукової конференції «Музично-історичні концепції у минулому і сучасності». Львів: Сполом, 1997. С. 5 –15.
3. Іванова І. Л. Історія опери: Західна Європа XVII – XVIII століття. Навчальний посібник / І. Л. Іванова, Г. В. Куколь, М. Р. Черкашина. – К.: Заповіт, 1998. – 384 с.
4. Іванова І. Л., Куколь Г. В., Черкашина М. Р. Історія опери: Західна Європа XVII – XVIII століття. Навчальний посібник. К.: Заповіт, 1998. 384 с.
5. Куколь Г., Іванова І., Черкашина М. Історія опери. Учбовий посібник. К. 1998. Грубер Р.И. Всеобщая история музыки. Ч. 1. М., 1965.
6. Чекан Ю. До питання визначення предмету історії музики // Матеріали міжнародної наукової конференції «Музично-історичні концепції у минулому і сучасності». Львів: Сполом, 1997. С. 17 – 23.
7. Юхимик Ю.В. До питання становлення естетичної думки про суть музики (стародавній схід, античність, середньовіччя, відродження) / Ю.В.Юхимик // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Випуск VII: Зб.наук.праць: У 2-х частинах. Частина I. К., 2001. С.213-222. Дідич Г.С. Історія західноєвропейської музики. Ч.І. Кіровоград, 2005. 226 с.
8. Taruskin R. Oxford History of Western Music. In 6 Vols. Oxford University Press, 2005.

#### **IV курс (7 – 8 семестри)**

1. Гнатів Т. Ф. Музична культура Франції рубежу XIX—XX століть / Навчальний посібник для музичних вузів. — К.: Музична Україна, 1993.
2. Драч І. С. Художня індивідуальність композитора. Харків: ФОП Тимченко, 2010. 106 с.
3. Жаркова В. Б. Голос Першої світової війни в музиці Моріса Равеля / В. Б. Жаркова. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2014. № 4. С. 90-98.
4. Музика та культура абсурду XX століття : зб. матеріалів міжвуз. Наук. конф., 25–27 вересня 1996 р. / Сумськ. держ. пед. ін.-т ім. А. Макаренка ; [упоряд. І. С. Драч]. Суми : Сумськ. держ. пед. ін.-т ім. А. Макаренка, 1997. 154 с.
5. Музика XX століття : погляд із XXI : зб. наук. пр., присвяч. ювілею Тамари Гнатів. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Вип. 44. Київ : НМАУ, 2006. 219 с.
6. Ницше Ф. Казус Вагнер / Ф.Ницше. *Макаренко Г.Г. Музика і філософія: Шопенгауер, Вагнер, Ницше*. К.: Факт, 2004. С.130–149.

7. Проблеми історії музики: від бароко до сьогодні : до ювілею Марини Романівни Черкашиної-Губаренко [ред.-упоряд. І. Є. Копоть ; упоряд. І. С. Драч]. Житомир : Волинь, 1998. 78 с.
8. Рощенко О. Г. Діалектика міфологеми і нова міфологія музичного романтизму: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства К., НМАУ, 2006. 34 с.
9. Сердюк О. «Король Рогер» К. Шимановського в лабіринтах шукань музичного театру рубежу ХХ—ХХІ століть. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*: зб. наук. ст. Вип. 38 / Харк. нац. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків : Видавництво «С. А. М.», 2013. С. 89–100.
10. Черкашина М. Опера ХХ століття. Нариси. К., 1981. 208с.